

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

УДК 364.273:316.343.38

Грига Ірена, Кабаченко Надія

РОЗУМІННЯ БЕЗДОМНОСТІ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

У статті проаналізовано проблему бездомності; підкреслено необхідність її вивчення та створення системи підтримки бездомних. З огляду на теорії бездомності в подальших дослідженнях пропонується поєднання соціально-психологічного та структурного підходу. Розглянуто визначення бездомності, групи бездомних з точки зору їх виключення з ринку житла та виходячи з їхніх соціально-демографічних показників і потреб. Наведено дані про бездомних, що не мають документів і потрапляють до Київського приймального-розподільника. Узагальнено напрямки досліджень, виходячи з необхідності формування державної політики щодо бездомності.

Бездомність - «нова» соціальна проблема

Проблема бездомності набуває актуальності на теренах СРСР після його розпаду. Люди, які сплять на вулиці, в під'їздах будинків, підвалах, стали звичним явищем сучасного життя великих міст; ігнорувати цю проблему вже неможливо. Цілком очевидно, що вона існувала і за радянських часів, але тоді все зводилося тільки до одного її аспекту, а саме — бродяжництва. Вважалося, що соціалістичний лад створює всі умови для того, щоб людина здобула освіту, мала роботу, забезпечує житлом, надає соціальні гарантії тощо; суспільна мораль засуджувала безробіття та «дармоїдство». Наявність прописки була тісно пов'язана з наявністю у людини «житлової площі». Теоретично бездомних просто не могло бути за таких умов. Тому люди, які опинилися на вулиці, визначалися як «особи без певного місця проживання», (відповідно до аббревіатури з російської - бомжі), і найчастіше їх ідентифікували як «бродяг». У свою чергу, «бродяжництво» каралося законом, і ті, хто, як визнавалося, існував у подібний спосіб, опинилися в режимних установах; ними опікувалися правоохоронні органи.

Тепер законодавством України бродяжництво не переслідується. До адміністративної відповідальності притягають лише осіб, що не мають документів. Отже, бродяжництво як таке більше не

розглядається як правопорушення, проте українське суспільство не має дієвих альтернативних підходів до вирішення проблеми бездомності, відсутні служби та заклади, які б могли допомогти тим, чиєю домівкою стає вулиця та інші не пристосовані до життя місця. Як і раніше, займатися бездомними людьми доводиться переважно правоохоронним органам. Окрім приймальників-розподільників, закладів пенітенціарної системи, є лише незначна кількість притулків. Неподалік Києва у Ясногородці діє притулок для чоловіків; при Київському центрі по роботі з жінками створено кризовий центр, що надає тимчасовий притулок жінкам, які зазнали насильства в сім'ї. Однак він обмежений певними критеріями прийому та кількістю місць.

Поверненню жінок, які опинилися на вулиці, до нормального життя сприятиме Центр реінтеграції, створюваний у межах проекту, що реалізується Київською міською держадміністрацією в партнерстві з Асоціацією голландських муніципалітетів та Школою соціальної роботи НаУКМА за підтримки голландського урядового фонду «Матра» (2002-2005 рр).

В Європі проблема бездомності актуалізувалася в 1980-х рр. Сьогодні саме Нідерланди є країною, якій вдалося досягти значних успіхів на шляху її вирішення. Загальна кількість бездомних у цій країні становить близько 20 000. Це порівняно невелика кількість: у Європейському

Союзі на 100 осіб припадає одна, яку можна віднести до категорії бездомних, тоді як у Нідерландах це співвідношення становить 1 до 1000. Таку відносно низьку кількість бездомних можна пояснити голландським типом соціального забезпечення, досі - консервативно-ліберальним, що базується на принципі солідарності [1], тож досвід голландських партнерів, без сумніву, може стати корисним для розробки підходів та прийняття політичних рішень, спрямованих на створення системи підтримки тих, хто вже опинився на вулиці, запобігання поширенню бездомності.

Згідно зі спільним проектом, окрім Центру реінтеграції, передбачається також облаштування притулку для жінок, гуртожитку й навіть надання їм квартир. У межах цього ж проекту уможливиться вивчення деяких аспектів проблеми бездомності, адже дотепер ця проблема не була предметом наукових досліджень в Україні.

Починаючи дослідження проблеми бездомності, важливо дати відповіді на такі запитання:

1. Хто такі бездомні? (Проблема визначення та вимірювання).

2. Скільки їх? (Визначення кількості).

3. Де вони живуть? (Місця проживання).

Проте, не маючи можливості вичерпно відповісти на ці запитання, автори поставили за мету знайти бодай якусь офіційну інформацію про бездомних людей у Києві та описати цю групу.

Теорії бездомності

Бездомність може розглядатися з точки зору структурної або психологічної/індивідуальної теорій як стан, спричинений структурними чи індивідуальними факторами. **Структурне** пояснення бездомності не бере до уваги індивіда і стосується широкого спектра соціальних та економічних факторів, що й призводять до соціального виключення, передусім таких, як роль системи забезпечення житлом, ринку житла та наявності житла.

Індивідуальне пояснення проблеми передбачає два варіанти. Перший: індивіди відповідальні за власну бездомність і тому заслуговують на засудження та звинувачення. Відповідно до цього бачення поведінка бездомних людей стереотипно сприймається як девіантна, вони тавруються як «бродяги», «алкоголіки», «жеб-раки».

Другий варіант ґрунтується на думці, що особи стали бездомними внаслідок особистої неспроможності чи неадекватності, за які вони не можуть нести повної відповідальності.

Бездомність може розглядатися й з точки зору концепції аномалій соціальної поведінки та розладів поведінки людини, що вивчалися вітчизняними психіатрами В. І. Полтавцем та І. М. Григою. Важливим аспектом при розгляді поведінкових аномалій є оцінка їх соціальної бажаності. Небажані аномалії поведінки оцінюються оточуючими негативно й визначаються як розлади поведінки людини (РПЛ). Вони включають усі або деякі з названих нижче ознак: розлади процесів мислення і свідомості, непродуктивні стосунки з оточуючими, порушення емоційного благополуччя, нестабільність соціальної ідентифікації й способу дій, нездатність дотримуватися загальноприйнятих стандартів зовнішнього вигляду, одягу й гігієнічних норм. Таким чином, РПЛ - це поведінка, яка може бути об'єктом професійної психіатричної діагностики, якщо вона оцінюється негативно в даному суспільстві, особливо, коли спричиняє неспокій, розгубленість або порушує хід життя людей, пов'язаних з індивідом, що демонструє РПЛ [2].

Отже, бездомність може розглядатися і як психічне нездоров'я. Але чи є бездомність еквівалентом психічної хвороби? Часом так і є: бездомність зумовлена психічними розладами. Часто психічні розлади стають наслідком бездомності. Але ж, безперечно, не у всіх бездомних людей може бути діагностовано психічні захворювання. Для кваліфікації РПЛ як захворювання, окрім симптомів поведінкової дезорганізації, обов'язковими є такі ознаки, як недостатній, соціальне неефективний рівень адаптивної функції і зниження здатності до незалежного життя. Те, що визначається як «психічне захворювання», з точки зору даної концепції є станом більшою мірою соціальне й культурно зумовленим. Тож, психічний статус бездомних треба оцінювати з огляду на правила й норми їх субкультури.

Цікавий підхід пропонують вчені - представники **постмодерністської теорії** (С. Gurney, P. Somerville, S. Walby) [3], які, зосереджуючись на деконструкції значень та мові, роблять суттєвий внесок у розуміння бездомності. Так, P. Somerville [4] звертає увагу на ту обставину, що немає чіткої межі між реальним й ідеальним значеннями дому та бездомності. Дім асоціюється в уяві більшості людей з певними матеріальними умовами життя, приватністю, безпекою та контролем ситуації, стабільністю, можливістю самовираження, фізичним і психологічним комфортом. Якщо людина має все це, живучи на

вулиці, то, власне, її домом і є вулиця, вона не повинна визначатися як бездомна. Але ж, очевидно, даху над головою вона все-таки не має.

Відповідно, є багато людей, у яких дуже високі матеріальні стандарти житла, але вони вважають себе бездомними і мають для цього всі підстави, бо певного постійного місця проживання в них таки нема. Щодо них визначення «особи без певного місця проживання» є таким, що абсолютно точно характеризує подібний стиль життя. Варто згадати, що як за радянських часів, так і нині велика кількість людей мешкає в гуртожитках і має дах над головою, але навряд ті люди вважають, що мають свою домівку.

Історично саме індивідуальне пояснення бездомності мало тенденцію до домінування. Ситуація змінюється останнім часом: феміністична, структурна теорія пропонують нові аспекти бачення проблеми. Але й досі мало уваги приділяють структурним чинникам. Про це свідчить і аналіз літератури. Наприклад, дослідження, що проводилися в країнах Західної Європи та в Північній Америці, можна поділити на такі групи: вивчення предикатів бездомності, характеристик популяції бездомних, у тому числі з метою вдосконалення існуючих послуг та програм, дослідження різних аспектів вживання психоактивних речовин, психічного, соматичного та репродуктивного здоров'я. Окремо вивчається проблема домашнього насильства, а також насильства, що його зазнають бездомні люди на вулиці.

Однак різке зростання бездомності у США та Великобританії у 1980-х, а наразі, й у пострадянських країнах, не може бути задовільно пояснене лише на основі індивідуального підходу. Причини поширення бездомності можуть бути пояснені лише з точки зору соціального та економічного контекстів. Стрімке зuboжіння населення, поширення бідності, зростання прірви між багатими та бідними, соціальне виключення стають важливими проблемами.

Тому більше уваги повинно приділятися саме структурним причинам депривації, бідності, виключення, бездомності, таким як безробіття чи відсутність добре оплачуваної роботи, брак дешевого доступного житла, навіть за умов визнання факту, що психічні розлади та залежності безперечно є досить поширеними серед бездомних. Відповідно до структурного підходу мають будуватися й стратегії подолання та попередження бездомності: створення соціальних служб (притулків, кризових центрів, гуртожитків тощо), соціальні виплати, субсидії на оплату житла,

а також будівництво дешевого житла, можливості працевлаштування людей з низьким рівнем освіти, мігрантів. Отже, з одного боку, мусить розвиватися система соціальних служб, з іншого, - вирішуватися проблема житла людей з низькими прибутками.

Очевидно, що соціально-психологічний та структурний підходи мають бути поєднані в подальших дослідженнях.

Визначення бездомності

У голландському підході до бездомності досі переважає соціально-психологічний. Вважається, що брак соціальних вмінь, неспроможність людини встановлювати стосунки і контакти є основними проблемами, що спричиняють бездомність. Типовим є визначення Ради охорони здоров'я Національної фундації притулків та догляду: «Бездомність може бути визначена як виражена соціальна, персональна вразливість, а також вразливість у встановленні стосунків, коли функціональні та благодійні стосунки в звичайних соціальних контекстах стають віртуальне чи абсолютно неможливими. Ми визначаємо тих, хто тимчасово чи постійно живе у таких обставинах, як бездомних» [5].

Індикатори бездомності можуть включати континуум від спання на вулиці до життя в тісноті [6]. Як правило, під час проведення досліджень до уваги береться континуум, на одному полюсі якого - група людей, більш чи менш постійно розміщених у системі соціальних служб. Вони могли би бути бездомними, але вони мають житло і захист. З другого полюсу континууму - «бездахова» або вулична популяція. Вони вештаються по вулицях у пошуках їжі, сплять у підземних переходах, вранці «перевіряють» смітники біля будинків. Саме цих людей ми бачимо найчастіше і саме вони асоціюються в уяві більшості з поняттям «бездомні». Але важливо також звернути увагу на іншу категорію - тих, кого можна назвати маргінально поселеними. Це люди, котрі живуть у нестабільних умовах: дешевих кімнатах чи «кутках», які винаймають, гуртожитках, старому «вітхому» житлі й мають високий ризик опинитися на вулицях.

Західні дослідники говорять про проблему «прихованої бездомності». В нашому суспільстві вона може бути пов'язана з проживанням у перенаселеному житлі, житлі, яке надають сезонним працівникам, з відсутністю житла у випускників шкіл-інтернатів, з проживанням у будинках релігійних громад, що, як і в попередньому

випадку, характеризується високим ризиком втратити це житло.

Тож такі визначення мають право на існування:

бездомні - ті, що не мають незалежного постійного місця проживання або не можуть використовувати його тривалий час, а також ті, що тривалий час (понад рік) живуть у закладах для бездомних, таких як притулки, соціальні пансіони, центри загального догляду і т. ін.;

бездахові - ті, що не мають незалежного постійного місця проживання або не можуть використовувати його тривалий час, а також не використовують заклади, де можуть проживати бездомні, включаючи в'язниці та лікарні, і не живуть з родичами чи друзями. Вони живуть на вулиці довгий час (принаймні останні 4 тижні) та проводять ніч на вулиці, в парках, під'їздах житлових будинків, громадських будівлях або інших місцях, що надають притулок на обмежений період, наприклад, у службах короткочасного перебування;

маргінально поселені — ті, що мешкають у землянках, комерційних пансіонах, фургонах та інших подібних місцях, або ті, що живуть з родичами чи друзями, їх не виганяють на вулицю, жаліючи, але нема гарантій, що перебування буде тривалим [7].

Отже, на макрорівні бездомність може бути виміряна через величину/міру виключення з ринку житла та соціального життя. Таким чином, загальна дефініція бездомності може базуватися на мінімалістичному підході (але часто неточному), за яким підраховується кількість «бездахових», тобто людей, що сплять на вулиці. Більш холістичний підхід полягає в тому, що в підрахунок включено власне бездомних та маргінально поселених, тобто тих, хто проживає в притулках, інституційних закладах, хто має бідне чи тісне житло, яке не відповідає базовим стандартам санітарії та гігієни, не гарантує персональну безпеку, а також жінок, які потерпають від насильства, біженців тощо. Західні дослідники також включають сюди людей, які живуть в автомобілях чи автофургонах. Що стосується контексту дослідження бездомності в нашій країні, то, мабуть, доведеться обмежуватися саме мінімалістичним підходом, зважаючи на поширеність бідності та житла, що не відповідає базовим стандартам.

Ті, хто відповідає визначенню в рамках мінімалістичного підходу, як правило, можуть проживати у:

1) місцях, не призначених для проживання, таких як: вулиці, мости, парки, руїни будівель, будівельні майданчики, сміттєзвалища; станції метро, залізничні станції, місця для парковки автомобілів, теплотраси, підземні переходи; території підприємств, склади, сільськогосподарські будівлі; дачні будиночки, зайняті незаконно; підвали, дахи, вагонні депо; вагончики чи човни тощо, де нема можливості готувати їжу;

2) місцях, що пропонуються організаціями для проживання: притулки і реабілітаційні центри; кризові центри; центри для пошукачів притулку; приймальники-розподільники; «нічліжки», що утримуються громадськими чи релігійними організаціями.

На перший погляд видається, що бездомні — це досить гомогенна група, проблеми якої зумовлені відсутністю нормального житла, але насправді люди, які підпадають під це визначення, мають досить різноманітні потреби. Тому традиційно бездомних поділяють на підгрупи, передбачаючи, що планування послуг чи служб зорієнтовано на них. Такими групами є: самотні жінки; самотні чоловіки середнього віку; чоловіки та жінки похилого віку; бездомна молодь, підлітки, діти; сім'ї з одним батьком; сім'ї з обома батьками; особи з проблемами психічного здоров'я; колишні ув'язнені.

Доцільно зазначити, що більшість досліджень, які проводяться на Заході, як генеральну сукупність розглядають саме тих людей, котрі користуються послугами притулків, спеціальних гуртожитків та організацій, що надають послуги бездомним. Що ж стосується нашої країни та контексту, в якому ми плануємо дослідження, то доводиться шукати інші шляхи та підходи, бо спеціальних організацій, які б надавали підтримку та послуги цій групі людей, у нас практично не існує.

Український контекст бездомності

Основним джерелом відомостей про бездомність в Україні, як і раніше, є правоохоронні органи. Як і раніше, працівники міліції використовують поняття «особи без певного місця проживання», хоча «певне місце проживання» на сміттєзвалищі чи в руїнах будинку ці люди можуть мати, і працівники міліції — це саме ті професіонали, які найбільш обізнані з проблемами та умовами життя цих людей, їх зацікавленість бездомними пов'язана з тим, що статус бездомного супроводжується високим ризиком скоєння правопорушень, імовірність якого зростає в умо-

вах відсутності систем соціальної підтримки та послуг, організацій та фахівців, що працювали б з цією групою клієнтів.

Відповідно до даних, офіційно наданих Головним управлінням МВС в м. Києві на запит Головного управління соціального захисту населення Київської міської державної адміністрації, кількість осіб без певного місця проживання та роду занять, вилучених з громадських місць та вулиць столиці і поміщених до приймальника-розподільника, 2002 р. перевищила 5 тис., що на 221 особу більше порівняно з 2001 роком. При цьому, якщо у 2001 р. співвідношення кількості чоловіків і жінок становило 6:1, то 2002 р.- 5,5:1.

Отже, збільшується кількість утриманців приймальника-розподільника взагалі, з них, зокрема, збільшується кількість жінок. Звичайно, не можна стверджувати, що існує тенденція до загострення проблеми бездомності, в тому числі жіночої, спираючись лише на ці дані, хоча світові тенденції свідчать про збільшення кількості саме жінок у популяції бездомних. За даними L. E. Sanders [8] у Сполучених Штатах Америки жінки становлять уже майже половину популяції бездомних. За даними національного звіту Нідерландів 1999 р. кількість жінок становила 11 % популяції бездомних [9]; сьогодні експерти Асоціації голландських муніципалітетів стверджують, що кількість бездомних жінок у Нідерландах сягнула вже 25 %.

Цікаво, що серед чоловіків - утриманців Київського приймальника-розподільника приблизно удвічі більше чоловіків 30 років і старших, ніж чоловіків, молодших за 30 років. Таке співвідношення вікових підгруп чоловіків спостерігалось як у 2001 р., так і у 2002 р. Дослідження, проведені у Нідерландах 1999 р., показали, що порівняно з 1997 р., категорії бездомних не змінилися: більшість - чоловіки віком від 30 до 50 років [10].

Співвідношення жінок 30 років і старших та жінок, молодших за 30, становило 2001 р. 1,3:1, а у 2002 р.- досягло 1:1. Отже, збільшується кількість жінок, молодших за 30 років, «жіноча популяція» наполовину складається з них (табл. 1).

Отже, жінки становлять майже сьому частину клієнтів Київського приймальника-розподільника. Можна припустити, що такий розподіл за статтю спостерігається й у всій популяції бездомних. Взагалі вважається, що жінки більш спроможні, ніж чоловіки, знайти дах над головою, більш схильні до того, аби залишатися зі своїми партнерами заради дітей та домівки [11].

Таблиця 1 Розподіл за статтю й віком осіб без певного місця проживання та роду занять, які потрапили з вулиці до приймальника-розподільника Києва упродовж 2001-2002 рр.

2001 рік			
Вік	Чоловіки	Жінки	Загалом
18-29	1368	292	4791
30-60	2752	379	
Всього	4120	671	
2002 рік			
Вік	Чоловіки	Жінки	Загалом
18-29	1351	385	5012
30-60	2895	381	
Всього	4246	766	

При цьому майже кожний сьомий із загальної кількості клієнтів приймальника-розподільника потрапляв туди вдруге, майже кожен 24-25-й потрапляв після звільнення з місць позбавлення волі у 2001-2002 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість звільнених з місць позбавлення волі серед осіб без певного місця проживання та роду занять, які вдруге потрапили до приймальника-розподільника Києва впродовж 2001-2002 рр.

Кількість потраплянь	2001 рік	2002 рік
Після звільнення з місць позбавлення волі	192	209
Повторні	658	672

Туберкульоз було діагностовано у кожного восьмого (2001 р.) та кожного одинадцятого (2002 р.) з утриманців приймальника-розподільника, що пройшли флюорографічне обстеження. Про проблеми зі здоров'ям у осіб без певного місця проживання опосередковано свідчать дані щодо наявності у них «інших хвороб, у тому числі інфекційних». Викликає сумнів такий малий показник хвороб у цій популяції, та нема відомостей про нозологічний розподіл (табл. 3).

Таблиця 3. Кількість хворих серед осіб без певного місця проживання та роду занять, які потрапили з вулиці до приймальника-розподільника Києва упродовж 2001-2002 рр.

Медичні заходи і виявлені хвороби	2001 рік	2002 рік
Флюорографічне обстеження	1055	1510
Виявлено туберкульоз, у т. ч. у жінок	126 2	134 1
Виявлено інші хвороби	180	291

Цікавою є також інформація, отримана безпосередньо в приймальнику-розподільнику Києва наприкінці 2002 р.: з 656 жінок, що потрапили сюди за 10 місяців 2002 р., приблизно половина (325) має менше 30 років, більшість (525) має фах, працездатні (587). 62 жінки за вказаний період потрапили удруге (табл. 4). Працівники вважають динаміку жіночої бездомності позитивною, що підтверджується такими цифрами: за відповідний період 2001 р. (10 місяців) до приймальника-розподільника потрапила 541 жінка, що на 115 менше порівняно з 2002 р.

Таблиця 4. Розподіл за кратністю потраплянь, працездатністю, наявністю фаху у жінок без визначеного місця проживання, забораних з вулиці до приймальника-розподільника Києва за 10 місяців 2002 р.

Загалом потрапило жінок	Кількість потраплянь (первинні/вторинні)	Наявність фаху (мають/не мають)	Працездатність (працездатні/непрацездатні)
656	599/62	525/131	587/69

Майже всі жінки - клієнтки приймальника-розподільника хворіють на алкоголізм, деякі вживають наркотики, мають психічні проблеми, займаються проституцією. Серед бездомних зустрічаються й жінки похилого віку, яких позбавили житла рідні діти чи онуки. Клієнтки приймальника-розподільника часто мають дітей, які здебільшого перебувають у інтернатних установах. До речі, переважна більшість сиріт в Україні є сиротами соціальними, тобто мають живих батьків. Саме тому жіноча безпритульність - дуже загрозливе соціальне явище.

Важливо зазначити, що приблизно лише третина осіб, які перебувають у Київському приймальнику-розподільнику, - наші співвітчизники, інші дві третини - це колишні громадяни близького та далекого зарубіжжя (в т. ч. Китаю, В'єтнаму, Афганістану, Пакистану, африканських країн, включаючи транзитних економічних мігрантів, біженців та шукачів притулку). Серед громадян України частка киян, що втратили місце проживання, є незначною. Отже, серед бездомних, що мешкають у Києві, переважають приїжджі з регіонів України та інших країн: у пошуках кращого життя люди їдуть до столиці, але не всім вдається успішно інтегруватися; саме приїжджі збільшують частку безробітних, бездомних, залежних, суїцидентів.

Подібна ситуація простежується і в країнах Європи. Так, опитування бездомних в Амстер-

дамі свідчать, що 30 % цих бездомних не є голландцями, 20 % не мають дозволу на проживання у країні [12].

Хоча дані, отримані в Київському приймальнику-розподільнику, не дозволяють чітко уявити поширеність бездомності в Україні, але очевидно, що ця проблема є актуальною насамперед у великих містах. Саме тут легше знайти якусь тимчасову роботу, їжу та гроші, «розчинитися». Кількість бездомних у Києві, за даними представників міської ради, сягає 12 тис. Окрім Києва, проблема бездомності є гострою в Одесі, Херсоні, Миколаєві, Сімферополі. В Одесі діє найкращий в Україні притулок «Шлях додому», працівники якого нагромадили досвід створення системи підтримки бездомних людей, а нині планують створити мережу організацій, що працюють з бездомними.

Щодо країн Західної Європи, то в них розвинена широка мережа притулків, гуртожитків, будинків-на-півдорозі, кризових центрів з різними термінами й умовами перебування, різною формою власності, для різних груп людей без постійного місця проживання (тих, що мають проблеми залежності, психічні проблеми, жінок, що зазнали насильства, жінок з дітьми). Важливим елементом одержання тимчасового житла є повна або часткова оплата послуг, що можливо лише за умови отримання грошової допомоги від держави, муніципалітету, кантону. Що стосується України - попереду кампанія з лобювання законодавчого закріплення статусу осіб без певного місця проживання з подальшим призначенням державних/муніципальних виплат.

* * *

Таким чином, для розуміння феномену бездомності потрібно мати уявлення про його структуру, а це, в свою чергу, передбачає визначення основних характеристик тих, кого ми називаємо бездомними. Крім того, необхідні дані про потреби бездомних, зокрема щодо того, як вони самі визначають власні потреби та мотивацію до отримання послуг. Тільки за наявності таких даних можна формувати державну політику щодо бездомності, планувати створення відповідних служб та послуг, враховуючи наявні та потенційні можливості й ресурси як державних, так і недержавних організацій. Це передбачає вивчення та розподіл у межах популяції характеристик бездомності та створення превентивних програм для запобігання поширенню бездомності у великих масштабах, що узгоджуватимуться з дослідженнями та програмами подолання бідності в Україні.

Нагальним залишається питання щодо визначення чисельності бездомних в Україні, бо знайти достовірну інформацію практично неможливо. Інформація потребує уточнень передусім тому, що «особи без певного місця проживання», яких працівники міліції забрали з вулиці, хоч і були без документів та займалися бродяжництвом, але цілком імовірно могли мати десь власне житло чи отримати право на житло за умови відповідної юридичної підтримки та порушення справи в суді.

Тож, вивчення бездомності пов'язане з такими проблемами:

- відсутністю достовірної інформації про масштаб та географічне поширення бездомності;
- відсутністю статусу бездомної людини в Україні;
- операціональними труднощами у визначенні статусу (бездомні, «бездахові», маргінально поселені тощо);
- малою кількістю соціальних служб - осередків перебування бездомних, де можна було б

збирати інформацію, надавати та вдосконалювати послуги для цієї групи клієнтів, - таких як притулки, «нічліжки», гуртожитки;

- неетичністю реєстрації та жорсткістю обліку будь-яких клієнтів соціальної роботи та бездомних людей зокрема;

- негативним ставленням громадськості до бездомних.

Вважається також, що унікальний контекст досліджень щодо бездомних, і особливо бездомних жінок, вимагає перегляду таких усталених понять, як «згода, приватність, шкода, упередженість», тому що існує серйозна небезпека стереотипізації, маргіналізації, стигматизації, віктимізації образу бездомних жінок. Застосування дослідницького інструментарію варто перетворювати на стратегію імпактменту бездомних жінок та їх спільнот [13], а самі дослідження мають бути спрямовані на створення підґрунтя для розвитку мережі підтримки та допомоги бездомним людям.

1. Feijter H., Blok H. Innovative Approaches in Housing the Homeless // National Report, the Netherlands, 1998 / Amsterdam Study Centre for the Metropolitan Environment, University of Amsterdam.- Amsterdam, 1999.- April.- P. 7.- www.feantsa.org.
2. Полтавець В., Грыга И. Роль социокультуральных факторов в диагностике и лечении психических расстройств // Вісник Асоціації психіатрів України.- 1997.- № 1.- С. 7-18.
3. Neale J. Theorising homelessness // Homelessness and Social Policy / Ed. by R. Burrows, N. Pleace, D. Quilgars.- London; New York: Routledge, 1997.
4. Somerville P. Homelessness and the meaning of home: rooflessness or rootlessness? // International Journal of Urban and Regional Research.- 1992.- V. 16(4).- P. 529-539.
5. Feijter H., Radstaak H. Homelessness in the Netherlands: Trends and developments // National Report, The Netherlands, 1995 / Amsterdam Study centre for the Metropolitan Environment, University of Amsterdam.- Amsterdam, 1995.- P. 5.- www.feantsa.org.
6. Kenna P. What are we talking about when it comes to indicators on homelessness? // Homeless in Europe.- 2002.- Spring.- P. 9-10.
7. Feijter H., Radstaak H.- Op. cit.- P. 8.
8. Sanders L. E. Gender differences in utilization of social support among homeless individuals who have a serious mental illness // Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences & Engineering / US: Univ. Microfilms International.- 1999.- V. 60(4-B).- P. 1871.
9. Feijter H. The case of women in the street, in shelters and refugees - Women and Homelessness in the Netherlands // National Report, The Netherlands, 1999 / Amsterdam Study centre for the Metropolitan Environment, University of Amsterdam.- Amsterdam, 2000.- June.- P. 13.- www.feantsa.org.
10. Ibid.- P. 14.
11. Ibid.- P. 5.
12. Ibid.- P. 14.
13. Paradis E. K. Feminist and community psychology ethics in research with homeless women // American Journal of Community Psychology.- 2000.- V. 28 (6).- P. 839-858.

Irena Gryga, Nadiya Kabachenko

UNDERSTANDING THE HOMELESSNESS: RESEARCH APPROACHES

The problem of homelessness is in the focus; the necessity of both research conducting and support system creation for homeless people is stressed. Based on review of theories of homelessness the combination of social-psychological approach and structural approach is suggested. The definitions of homelessness are reviewed; the groups of homeless people are determined according to their social-demographical characteristics and needs. The data on homeless people who has no documents and enter Kyiv temporary shelter are given. The research directions considering the necessity of formation the state policy on homelessness are discussed.